

**MANASTIRLI MEHMET RIFAT'IN “MECÂMÎÜ'L-EDEB”
ADLI ESERİNİN FESAHAT KISMI**

Esra ONUR*

ÖZET

Bu makalede önce kaynaklarda geçen fesahat tanımları tespit edilip sunulacak, ardından Manastırlı Mehmet Rifat Bey'in hayatı ve eserleri kısaca anlatıldıktan sonra yazarın Mecâmiü'l-Edeb adlı eseri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fesahat, belâgat, Manastırlı, Mehmet Rifat, *Mecâmiü'l-Edeb*

**THE FESAHAT SECTION OF MECÂMÎÜ'L-EDEB OF
MANASTIRLI MEHMET RIFAT**

SUMMARY

In this article, first, the definitions of Fesahat (pure writing style) will be determined and presented, and then, an information about Manastırlı Mehmet Rifat Bey's life and his works will be handled. Second, his work called Mecamiu'l Edeb will be introduced.

Keywords: Fesahat, pure writing, rhetoric, Monastery, Mehmet Rifat

Türkler, İslamiyet'i kabul ederek girdikleri medeniyet dairesinde, önlerinde hazır iki edebiyat buldular; Arap edebiyatı ve Fars edebiyatı. Arap edebiyatında Kur'an'ın anlaşılması için çeşitli ilimler geliştirilmişti. Bu ilimlerden birisi de belâgattir. Sözün, şartların gerektirdiği duruma uygun olarak söylenmesi ve yazılması ilmi de diyebileceğimiz belâgat, Türk şair ve yazarları tarafından da dikkate alınmış, söz ve yazı bu ilmin kuralları çerçevesinde ifadesini bulmuştur. Fesahat, sözün “belîğ” olmasının şartıdır. Her belîğ söz önce fasihtir. Başlangıçta belâgat, beyan ve beraat kelimeleri ile eşanlamlı olarak kabul edilen fesahat, sonraları sadece söz güzelliği için kullanılmıştır.

1. Fesahat Nedir?

Fesahat nedir sorusuna cevap vermek için, belâgat ve edebiyat kitaplarında yapılan tanımları gözden geçirmek yararlı olacaktır. Bu konuda başvurulan eserler ortak olduğundan dolayı tanımlar birbirinin aynıdır.

Bu tanımlara göre fesahat; “Bir lisânın doğru ve hatasız ve suhûlet ve selâsetle söylenmesi veya yazılması, sözün yanlış ve

* Arş. Gör. , Celal Bayar Üniversitesi, esraonur@hotmail.com

yabancı yahut nâdirü'l-istimâl kelimelerden sâlim olmasıyla berâber râbıtanın dahı kâideye mutâbık olması"¹; "güzel ve açık konuşma, uzdıllılık, iyi söz söyleme kabiliyeti"²; "anlatışta düzgünlük ve açıklıkla birlikte amaca uygunluk"; "Edebî lisânı o zamanki fesâhatine ve tabiatına göre güzelleştirdiler." Y.K. BEYATLI³; "sözün açık, düzgün ve yanlışsız olması, sarf tenâfürü ve Garâbet bulunmaması yerinde kullanılır bir tabirdir."⁴ Ziya Paşa ise fesahatle ilgili olarak şöyle söylemiştir:

Çıktıkça lisân tabiatından

Elbette düşer fesâhatinden ⁵

Tahirü'l-Mevlevi'de fesahat; "sözü teşkil eden kelimelerin her birinde ve o kelimelerden müteşekkil sözde lafz, mana ve ahenk itibariyle kusur bulunmamaktır. Fasih bir söz mukteza-yi hâl ve makama muvafık yani yerinde ve adamına göre söylenilirse belâgat tahakkuk eder. Şu hâlde bir sözün belîğ olabilmesi için evvelâ fasih olması şarttır. Fesahat, kelimedede, kelâmda, mütekellimde bulunur. Belâgat ise ancak kelâm ile mütekellimde görülür. Kelimenin fesahati, onun "tenâfür-i hurûf"dan "Garâbet"den "kıyâsa muhalefet"den sâlim olmasıdır. Kelâmın fesahati, kelimelerinin fasih olmakla beraber kendisinde "tenâfür-i kelimat", "tetâbu-i izafât", "za'f-i telif", "ta'kid" bulunmamasıdır. Mütekellim fesahati, fasih sözler söyleyebilmek melekesi" olarak tanımlanır.⁶ Belâgat adlı bir kitap yayımlayan Ahmed Cevdet Paşa, "Elfâzın telaffuz ve istimâi tatlı, ma'nâsı zâhir ya'ni telaffuz olunur iken ma'nâsı zihne mütebâdir olmaktadır. Bunun 'alâmeti dahi elfâzın kavâ'id-i lisâna muvafık ve elsine-i üdebâda kesirü'l-isti'mâl olmasıdır. Çünkü ehl-i lisân olan üdebâ, lisânı ince elekden geçirip o misillü elfâzı taharri ve intihab ederler ve lisâna sakil, kulağa kerih gelen ve ma'nâsını anlamak için lugat kitabına ve fikr ile zihnin it'âbına muhtâc olan elfâzın isti'mâlinden ictinâb ederler. "Kelâmın ahseni odur ki 'avâm, anın ma'nâsını anlar, havâs dahi fazl ü meziyetini takdir eyler" derler" biçiminde tanımlar.⁷ "Doğru ve düzgün söyleyiş. Açık ve güzel ifadeli konuşma. Sözün; lafız, mana ve ahenk itibariyle kusursuz olmasıdır. Diğer tabirle, lafızların söylenişinin tatlı, manasının da söylenirken hemen zihne girmesidir. Bu keyfiyetlerin birincisi, kelime ve cümle ahengi ile ikincisi de kullanan kimsenin kelime hazinesi ve

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 997.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yay. , Ankara 1996, s. 251.

³ *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1998, C. 1, s. 775.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri* C I, MEB, İstanbul 1993, s. 614.

⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri* C I, s. 614.

⁶ Tahirü'l-Mevlevi, *Edebiyat Lüğatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 45.

⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, Haz: Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Atalay, Akçağ yay. , Ankara 2000, s. 4.

seçme kudreti ile alakalıdır”⁸; “Fesahat aslında “açıklık, duruluk”, fasih (açık, duru) ten mücerret bir isimdir. Arapça bedi ve beyan ilminde fasih tabiri şu manalara delalet eder: I. Telaffuzu güç, yabancı ve garip olmayan, şekli mevcut ve müstamel lafız kalıplarına aykırı bulunmayan bir kelime ve II. Kuruluşu kusurlu olmayan (kelimelerin karışık tertibinden husule gelen) takit ve ibhamdan azâde olan, anlaşılması imkânsız bir mecazı ihtiva etmemek.”⁹, “sözün kelime, mana, ahenk ve dizim bakımından kusursuz olması. Dilin doğru, düzgün ve açık kullanılması”¹⁰; “lügatta bir şeyin katıksız, saf ve temiz olması, tam olarak açığa çıkması gibi manalara gelir. Fesahat kelimesinin Türkiye Türkçesi dışında kalan Türk coğrafyalarında kullanılışları: Azeri Türkçesi’nde Fəşahət; Başkurtça’da Anıq hüz; Kazakça’da Sözdin tüsinikti, anıq boluw; Kırgızca’da Taza söz; Özbekçe’de Fəşahat; Tatarca’da Anıq süz; Türkmence’de Açyk, düşnükli. Söz ve yazıda kelime, mana, anlatış, ahenk, dizim ve amaç yönünden kusur bulunmamasına fesahat, böyle söze veya onu söyleyene fasih denilmiştir. Fesahat önceleri belâgat, beyan ve beraat kelimeleriyle eş anlamlı olarak “güzel ve etkili söz” manasında kullanılırken daha sonra lafız güzelliğine fesahat, mana güzelliğine belâgat, beraat ve beyan denilmeye başlanmıştır. Belâgat için öncelikli şart fesahattir. Yani sözün belîğ olabilmesi için önce fasih olması istenir. Fesahat ilgisini daha çok lafzın niteliklerine yöneltir; belâgat ise tek tek lafızla ilgilenmez, cümledeki kelimeleri birlikte ifade ettikleri mana ile ele alır. Fesahat, sözün doğru, açık ve anlaşılır olmasını hedefler. Fesahat, duygu ve düşüncelerin kolaylıkla ve etkili bir yolla ifadesini sağlar. En fasih ve güzel söz, muhatabımızın rahatlıkla anlayabileceği en kısa sözdür.”¹¹; “Sözlükte “açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf ve halis olması” manalarına gelir. Bundan hareketle sözün kusurlarından arınmış olmasına fesahat, böyle söze ve onu söyleyene de fasih denilmiştir. Fesahat önce belâgat, beraat ve beyan kelimeleri ile eş anlamlı olarak güzel ve etkili söz manasında kullanılırken daha sonra lafız güzelliğine belâgat, beraat ve beyan denilmeye başlanmıştır.”¹²; “Açıklık, kelimedede garâbetten, tenâfürü hurûftan, kıyâsa muhalefetten ve sözde, kelimatın fesahatıyla beraber za’f-ı teliften, tenâfür-i

⁸ *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, Türdav, İstanbul 1987, s. 263.

⁹ A. Schaade, “Fesahat”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. 4, İstanbul 1988, s. 575.

¹⁰ “Fesahat”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*, Dergah yay., C. 3, 1979, s. 206.

¹¹ *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2003, C. 2, ss. 479-480.

¹² Mustafa Çuhadar, “Fesahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.12, s. 423.

kelimâtta selâmettir."¹³; "lugatte açıklama ve ortaya koyma manasını ifade eder... İstilahta ise fesahat kelime, kelimada ve mütekellimde bulunan bir vasıftır. Kelimenin fesahati kelimenin tenâfür-i hurûf, kıyasa aykırılık ve garâbetten uzak olmasıdır"¹⁴; "kelamın ses ve mana arızalarından kurtarılması yollarını gösteren bir disiplindir. ... İşitilmesinde kulağın hoşlanacağı, anlaşılmasında zihnin güçlük çekmeyeceği, erkânının imtizacı bir vahdet prensibine dayanan sözler fasih halde bulunurlar."¹⁵ ; "söz ve yazıda kelime, mana, anlatış, ahenk, dizim ve amaç yönünden kusur bulunmaması."¹⁶; "Meani ilminde kullanılan bir ıstılah olarak fesahat, 'kolay anlaşılabilir, yazar ve şairler arasında yaygın bir şekilde kullanılan açık lafızlardır', Fesahat aynı zamanda kelimenin kelamın ve mütekellimin vasfıdır."¹⁷; "lafızların telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi, manasının da açık olmasıdır. Bunun alameti de lafızların dil kurallarına uygun olup o dilin ustası olan edebiyatçılar tarafından kabul görerek yaygın olarak kullanılmasıdır. Fesahat ile kelime, kelimada/ söz ve mütekellim/ konuşan- yazan nitelenir."¹⁸; "Fesahat-i üslup, sıhhat-i ifade ve mutabakat-ı elfâz ile tahakkuk eder."¹⁹

2. Fesahatı Oluşturan Etkenler

Fesahat sözün doğru, açık ve anlaşılır olmasını hedefler. Fesahat üç türlüdür:

2.1. Kelimenin Fesahati:

Aşağıda belirtilen üç kusurdan arınmış olan kelime fasihtir:

- a) Tenâfür-i Hurûf; benzer seslerin bir araya gelmesinden oluşan uyumsuzluk.
- b) Kıyasa Muhalefet; kelimenin kural dışı yapılmış olması.
- c) Garâbet; sık kullanılmadığından alışılmamış, manası açık olmayan kelimelerin kullanılması.

2.2. Kelamın Fesahati: (Söz Dizimi)

- a) Tenâfür-i Kelimat; söz diziminde söyleyiş güçlüğü.
- b) Za'f-ı Telif; kuralsızlık.
- c) Ta'kid; sözün zor anlaşılması.

2.3. Mütekellimin (Konuşan veya Yazan) Fesahati: Kast edilen manayı fasih bir şekilde ifade edebilme yeteneğidir.²⁰

¹³Muallim Naci, Lûgat-ı Naci, Çağrı Yay., İst. 1987, s. 568

¹⁴Nusrettin Bolelli, *Belâgat, Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1993, s. 15.

¹⁵M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 25.

¹⁶İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 154.

¹⁷Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir 1999, s. 52.

¹⁸M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 29.

¹⁹Recaizade Mahmut Ekrem, *Talim-i Edebiyat*, İstanbul 1299, s. 68.

²⁰*Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay. , 2003, C. 2, s.480.

Fesahati ve şartlarını kısaca anlattıktan sonra Manastırlı Mehmet Rifat ve eserinin tanıtımına geçebiliriz.

3. Manastırlı Mehmet Rifat'ın Hayatı, Eserleri Ve Mecâmi'ül-Edeb

3.1. Hayatı (1851/1907) ve Eserleri:

Mehmet Rifat asker, şair, oyun yazarı ve dilcidir. 1851 yılında Manastır'da doğmuştur, bu sebeple Manastırlı Mehmet Rifat olarak anılmıştır. Harbiye'yi bitirip aynı okulda hocalık yaptıktan sonra binbaşı rütbesi ile 1877-1878 Osmanlı Rus savaşına katılmış ve esir düşmüştür. Bir yıl sonra İstanbul'a döndüğünde İkinci Abdülhamit tarafından önce Şam'a daha sonrada kaymakam rütbesi ile Halep'e gönderilmiştir. Bir daha İstanbul'a dönemeyerek Halep'te vefat etmiştir. Mezarı, Halep Mevlevihanesi haziresindedir. Mezar taşında "Erkân-ı Harbiye'den ve Ashâb-ı Kemâl'den Manastırlı Rifat Beg" yazmaktadır.

Harbiye'de hoca iken milli duyguları işleyen "Çanta" adlı bir dergi çıkartmıştır. Hasan Bedrettin Paşa ile Fransızcadan çevirdikleri 20 kadar oyunu "*Temâşâ*" adlı bir dizide yayımlamışlardır. Yazarın basılmamış divançesi vardır. Külliyyât-ı Kavâid-i Osmaniye adlı eseri ise Türk Dili açısından önemlidir. Dilbilgisi, kompozisyon ve edebiyatla ilgili eserlerinden bazıları ise şunlardır:

Hâce-i Lisân-ı Osmanî, Usul-i Bedâyi, Mükemmel Osmanlı Sarfı, Mufassal Nahv-i Osmanî, Kavâid-i İlm-i İnşa, Mecâmi'ül-Edeb.²¹ Yazarın eserlerinin geniş bir listesi Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi'ndedir.²²

Manastırlı Mehmet Rifat I. Meşrutiyet yıllarında yaşamış "kalem ve kılıç sahibi" Türk aydınlarından olup dil, edebiyat, estetik, din, sosyoloji, medeniyet tarihi, genel kültür, matematik ve mimarlık gibi birbirinden çok farklı ve geniş bir alana yayılan yüz civarında eser kaleme almış ve bu eserlerin aşağı yukarı yetmiş kadarı yayımlanma imkânı bulmuştur. Ancak ne kendisi ne de eserleri bugün yeteri kadar tanınmaktadır. Mehmet Rifat, yaşadığı dönemin yol açıcı aydınlarından biri olmasa da eserleri belli bir kaliteyi tutturmuş ve aydınlar arasında dikkate alınmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil gibi yaşadığı döneme damgasını vurmuş aydınlarından birinin, onun eserlerinden istifade ettiğini belirtmesi, bunun açık bir delildir. Mehmet Rifat, edebi açıdan Namık Kemal mektebinin, askeri ve siyasi açıdan da I. Meşrutiyet yıllarının önemli asker-devlet adamlarından Süleyman Paşa'nın takipçilerindedir. İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük görüşlerinden etkilenmiştir. Bununla

²¹ T. Alsirt, "Mehmed Rifat", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2006, C. 6, s. 274.

²² Alsirt, s. 274.

beraber İslamcılık ve Osmanlıcılık anlayışına daha yakın olmuştur.
23

3.2. Mecâmiü'l-Edeb

Kitabın kapağında, "Tedrisât-ı İdâdiye Kütüphanesi (Dokuzuncusu) Mecâmiü'l-Edeb [Usul-i Fesahat, İlm-i Maâni, İlm-i Beyân, İlm-i Bedi, İlm-i Aruz, İlm-i Kafiye, Aksâm-ı Şi'r, Ahvâl-i Tahrir, Usûl-i Kitâbet ve Hitâbet, Usûl-i Tenkid] gibi fenleri havi on kitab-ı aslı ile tercümelerden mürekkep diğer dört kitabı fer'iden ibarettir. Birinci kitap *Usul-i Fesahat*, muharriri erkân-ı harbiye kaymakamlarından Manastırlı Mehmed Rifat maârif nezâreti celîlesinin ruhsatı ile tab olunmuştur. Dersaadet Kasbar Matbaası-Bâb-ı Âli Caddesi, numro 25. Sâhip ve nâşiri kitapçı Kasbar 1308" ifadeleri yer almaktadır.

İç kapakta, "Mecâmiü'l-Edeb İlm-i Belâgat, Usûl-i Şi'r, Usûl-i İfâde, Terâcim-i Mütenevvia nâmlarıyla esasen dört cilt üzerine müdevvendir" cümlesiyle kitap tanıtılmıştır.

Eser, 9 sayfalık bir "mukaddime" ile başlar. Mukaddimenin başında "edeb" kavramının tanımı yapılarak edebiyat dersi ve içeriği anlatılır. "Edeb dersi; insanların güzel sözlerle meramlarını ifade etmelerine hizmet eden aletlerden ibarettir. Dilin gereklerine göre düzenlenir."²⁴ Mehmed Rifat'ın *Usûl-i Fesâhatî* hazırlarken yararlandığı kaynaklar şunlardır:

- 1) Hatib-i Dimaşki; Telhisü'l-Miftâh
- 2) -----; İzâh
- 3) Sadettin Taftazânî; Mutavvel
- 4) -----; Muhtasar
- 5) Seyyid Şerif Curcânî; Haşiye
- 6) İbni Esir; Meselü's-sâir
- 7) İbni Hucce; Hizânetü'l-edeb
- 8) İmam Tayyibi; Tıbyân
- 9) Hamza Bin Durgut Nureddin; Mesâlik
- 10) Reşidüddin Vatvat; Hadâiku's-sihr fi Dekâyiku's-şî'r
- 11) Reşidüddin Vatvat'ın eserinden özetlediği Câmiu's-sanâyi
- 12) Hâce-i Cihân; Menâzürü'l-İnşâ
- 13) İsmail Ankaravî, Miftâhü'l-Belâga
- 14) Süleyman Paşa; Mebâni'l-inşâ
- 15) Recâizâde Mahmut Ekrem Bey; Tâlim-i Edebiyât
- 16) Cevdet Paşa; Belâgat-i Osmâniyye

²³ www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/356.pdf

²⁴ Mecâmiü'l-Edeb, Manastırlı Mehmed Rifat, s. 4.

- 17) Diyarbekirli Said Paşa; Mizânü'l-Edeb
- 18) Abdurrahman Süreyyâ Efendi; Sefîne-i Belâgat
- 19) Muallim Naci, Mecmua-i Muallim
- 20) -----; Istılahât-ı Edebiyye
- 21) Abdurrahman Fehmî; Tedrisât-ı Edebiyye

Usûl-i Fesahat, mukaddimeden sonra belâgatin tanımı ile başlar. Mehmet Rifat yaptığı tanımı dört madde halinde analiz ederek birinci maddede fesahati ele alır.

Kitapta fesahat şöyle tanımlanmaktadır; “ Kelâmı terkiib eden elfâzın telaffuz ve istimâi mümkün olduğu kadar kolay ve tatlı olmakla beraber, söylenirken ma'nâsı zihinlere vâzih ve mütebâdir olmaktan ibâret olup alâmeti dahi elfâzın kavâid-i lisâna muvâfık ve elsine-i üdebâda kesîrû'l-istimâl olmasıyla ibtizâlden âri ve berî bulunmasıdır”.²⁵ Kısaca yazar, kelimelerin kolay telaffuz edilmesi, kulağa hoş gelmesi, anlamının açık ve anlaşılır olması, dilbilgisi kurallarına uygunluğu, şairler ve yazarlar tarafından çokça kullanılması gibi şartları fesahat için öngörmektedir.

Usul-i fesahat hakkındaki bu kitap, kelimenin ve kelimelerin fesahatini anlatan iki temel bölüm ile bir tetimme'den ibarettir.

Mehmet Rifat, fesahat şartlarını anlatırken Arapça, Farsça ve Türkçe örnekleri sırasıyla verir; ayrıca geniş bilgi isteyenleri kaynak eserlere yöneltir. Biz sadece Türkçe örnekleri sunmakla yetineceğiz.

3.2.1. Bâb-ı Evvel:

Birinci bölüm, kelimedeki fesahate ayrılmıştır. Mehmet Rifat, kelimedeki fesahatın şartlarını şöyle tespit etmiştir:

3.2.1.1. Tenâfûr-i Hurûf:

Konuşanın diline ağırlık veren ve kulağa hoş gelmeyen harflerin kelimedeki toplanmasıdır. Yazar örnek olarak Nâbî'nin aşağıdaki beytinde geçen “nesterenlenmiş” kelimesini verir:

Açılmış gül gül olmuş safha-i rüyı semenlenmiş

Letafet kat kat olmuş arızında nesterenlenmiş²⁶

Yazara göre “tenâfûr-i hurûf” herkesin milli diline özgüdür. Ancak Osmanlı Türkçesine Arapça ve Farsçadan kelimeler, kurallar girdiği için bu iki dilden alınan kelimelerde de tenâfûrün fesahate aykırı olduğunu belirtir.²⁷

3.2.1.2. Garâbet:

Kelimenin anlamının kapalılığı ve az kullanılmış olmasıdır.

Garâbet'e örnek olarak, pusudaki asker anlamına gelen “bukturna” kelimesinin geçtiği aşağıdaki beyit verilir:

Gece devriyesinde dikkat et zira

²⁵ Mehmet Rifat, s. 13.

²⁶ Nesteren Yaban gülü

²⁷ Mehmet Rifat, ss. 14-16.

Düşersin ağzına bukturmanın sonra

3.2.1.3. Kıyasa Muhalefet:

Bir kelimenin ait olduğu dilin kurallarına aykırı yapılmasıdır. Buna Türkçede "-lık, -lik" eklerinin yanlış kullanılması örnek gösterilir. Türkçe kelimeleri Arapça ve Farsça kurallara göre çoğul yapmak da kıyasa aykırıdır: Çiftlik- çiftlikât/ köşk-köşkân gibi. Şairlerin vezin zarureti ile bazı kelimeleri değiştirmeleri de kıyasa muhalefet sayılır.

Yukarıda sayılan üç kusur kelimedede fesahati ihlal eder.

3.2.2. Bâb-ı Sâni (İkinci Bölüm) :

Bu bölüm kelamda (sözdizimi) fesahate ayrılmıştır. Bir sözü meydana getiren kelimeler fasih olabilir ancak bu kelimelerin bir araya gelmesinden "tenâfür-i kelimât, za'f-ı telif, ta'kid, nâ-be-câ tekrâr, tetâbû-ı izâfât" gibi kusurlar bulunursa fesahat kaybolur.

3.2.2.1. Tenâfür-i Kelimât:

Sözü meydana getiren kelimeler ayrı ayrı fasih oldukları halde bir araya gelince tenâfür oluşturup dile ağırlık, konuşmaya güçlük verebilir. Mehmet Rifat, Bâki'den aldığı aşağıdaki beyiti tenâfür-i kelimâta örnek olarak verir:

Her hûb-rû ki âşika lutf u visâli yok

Bir nüshadır ki hattı hoş ammâ meâli yok

3.2.2.2. Zafı Telif:

Söz diziminin dilbilgisi kurallarına, şair ve yazarların anlatım tarzlarına aykırı olarak yapılmasıdır.

3.2.2.3. Ta'kid:

Maksadın anlaşılmasında zorluk olacak biçimde kelimelerin sıralanması ya da anlaşılmasında güçlük çekilmesidir. Ta'kid iki türlüdür:

a) Ta'kid-i Lafzî:

Söz diziminin, maksadın anlaşılmasını zorlaştıracak şekilde düzensiz yapılmasıdır.

b) Ta'kid-i Manevî:

Söz diziminden konuşanın maksadının anlaşılmamasıdır.

3.2.2.4. Nâ-be-câ Tekrâr:

Metinde bir edat ya da kelimenin rahatsızlık uyandıracak derecede çok tekrarlanmasıdır.

3.2.2.5. Tetâbû-ı İzâfât:

Zincirleme tamlamalar fesahate uygun olmaz. Arapçada ikili terkipler, Farsçada üçlü beşli terkipler fesahate aykırı değildir. Türkçede ise ikili tamlamalardan fazlası fesahate aykırıdır.

Yazar, fesahati ihlal eden bu kusurlardan kurtulmak için şu tavsiyelerde bulunur:

Tenâfür-i hurûf, tenâfür-i kelimât, kelimât-ı mübtezele selamet-i zevk ve hüsn ile; mehcûriyet-i elfâz âsâr-ı bülegâyı çokca okuyup incelemekle; Kıyasa muhalefet, tahrif-i elfâz sarf ilmini

bilmekle; garâbet lûgat ilmi ile; za'f-ı telif, ta'kid-i lafzî nahv ilmini bilmekle; ta'kid-i manevî ilm-i maânî ve beyâna âşinâ olmakla giderilebilir.

3.2.3. Tetimme

Mehmet Rıfat, tetimmede kitabı hakkında bilgi verir. Buna göre *Mecâmiü'l-Edeb* eski usulde yazılmıştır. Yazar, Recaizade Mahmut Ekrem ile Abdurrahman Fehmi'nin bu konudaki kitaplarının yeni usul (modern) 'le yazıldıkları için daha önemli olduklarını ifade ettikten sonra Abdurrahman Fehmi'nin eserinden bazı önemli maddeleri kitabına alarak notlarla zenginleştirdiğini belirtir.

Abdurrahman Fehmi'nin *Tedrisât-ı Edebiye*'sine göre üslûb-ı ifade ikiye ayrılır:

- 1) Erkân-ı Fesâhat
- 2) Vücûh-ı Belâgat

Erkân-ı fesâhat yahut şerâit-i umûmiye denilen şeyler: “vuzûh, hâlisiyyet, tabiiyet, münakkahiyet, mutabakat, asâlet, âhenk, muvafakat” gibi özellik ve meziyetlerden oluşur. Daha sonra bu terimler tek tek açıklanarak yazar ve şairlerden örnekler bu açıklamalara tanık olarak gösterilir.

4. Sonuç

Tanıtmaya çalıştığımız *Mecâmiü'l-Edeb*'in usûl-i fesâhat kısmı, bir ders kitabı olarak hazırlanmış olup, dönemin dil özelliklerini taşımaktadır. Yazar, incelediği kavram ve terimleri Arapça, Farsça ve Türkçe edebi eserlerden seçtiği manzum parçalarla örneklendirmiştir. Özellikle divan şiirinin anlaşılmasında bu tür eserlerin incelenmesinin yararlı olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyeye*, Haz: Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Atalay, Akçağ yay. , Ankara 2000
- Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir 1999.
- Alsirt T., “Mehmed Rıfat”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2006, C. 6.
- Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989
- Bolelli Nusrettin, *Belâgat, Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1993.
- Bozdoğan, Ahmet, www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/356.pdf
- Çuhadar, Mustafa, “Fesahat” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.12,

-
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yay. , Ankara 1996.
- Manastırlı Mehmed Rıfat, *Mecâmiü'l- Edeb*
- Muallim Naci, *Lûgat-ı Naci*, Çağrı yay., İstanbul 1987
- Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, Türdav, İstanbul 1987
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri C I*, MEB, İstanbul 1993.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004.
- Recaizade Mahmut Ekrem, *Talim-i Edebiyat*, İstanbul 1299.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000.
- Schaade, A., "Fesahat" , *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. 4, İstanbul 1988
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Tâhirü'l-Mevlevi, *Edebiyat Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*, Dergah yay., C. 3 , 1979
- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay.,Ankara , 2003, C. 2.
- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay. , 2003, C. 2.
- Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1998, C. 1.